

БІБЛІОГРАФІЯ

С.С.Аверинцев. Поэты. – М., 1996.

Цю книгу планували видати у 1991. Вийшла наприкінці 1996-го. Надворі – інша епоха, інше повітря, інший контекст. Не кращий і не гірший від попереднього; просто – інший. Можливо, ТОДІ більшість читачів Аверинцева намагалися б вловити у його інтонаціях (іноді аскетично-стриманих, часом насмішкуватих й самоіронічних, а подекуди і трагічних) передусім «віросповідні» обертони; із наскрізною проблемою культури й віри зв'язали б бездоганно струнку композицію, що об'єднала зовсім різні статті, спонуки для написання і адресати теж різні. Вони, по-своєму, мали б рацію, хоча автор зазначає на першій сторінці: «спільна риса» есе «про старих і нових поетів» – «портретна налаштованість», та й усе.

Відкриємо книгу. Усе починається нарисом, що написаний ніби з висоти пташиного польоту:

Вергілій, крізь таємну призму поезії ніби передбачає наближення нової релігійно-історичної епохи; культура Європи, спостерігає «античного» Вергілія крізь призму християнства; їхній багатовіковий діалог...

Продовжується все статтями про св. Єфрема Сіріна та Григорія Нарікаці: їхня святість не входила у протиріччя до «вільної стихії вірша», бо вірш уже був, а «ліричної стихії» ще не було.

Згодом, витримуючи тривалу, довжиною майже у вісім століть тимчасову паузу, Аверинцев продовжує розмову – на російському матеріалі. Ось Державін, для якого «поезія... не професія ...а дар, єдиний за своєю природою» («дар» у вказаній цитаті не розлучений остаточно зі своєю сакральною етимологією). Ось Жуковський, він творив у добу, коли «сумісність» культури та віри стала проблемою, яку майже неможливо вирішити. Поет, який витончено боровся «з самим собою, з самим собою»; його роздвоєння між свавільною романтикою й щирим християнством є досить відчутним у спонтанній ліриці й таким, що складно висловити чіткою мовою науки. Вяч. Іванов, пройшовши усі «спокуси» постромантичної, розхристаної культури, наважився-таки на її пере-борювання, само-переборювання. Мандельштам, у назві статті про якого звучить слово «звістка»; ясна річ, «звістка» Мандельштама – це не благо-віщення, не ангельське «провісництво», як державінський «дар» – не «дар благодаті»; і все ж у напівметафорах поетичної звістки, ліричного дару зберігся і присмак «великого сенсу», що виводить долі великих поетів за межі власне поезії. (Хоча поезія як така ніде й ніколи не утримувалася у своїх власних межах, незмінно вихлюпуючись через край).

І знову пауза, – цього разу не в часі, а в просторі. Після такої паузи читач пересувається на західноєвропейський ґрунт і знову стикається з тими самими проблемами релігійно-культурного вибору, який здійснюється не без виразного надлому (Клеменс Брентано) чи не без

прихованого трагізму (Г.К.Честертон, – його стилістика дотепного зануди відчутно вплинула на Аверінцева). Щодо останньої статті книги – «Герман Гессе» – то, прочитана під таким кутом зору, вона явно римується із першою статтею, «Дві тисячі років з Вергілієм», і замикає внутрішній сюжет збірки у композиційне коло. Вергілій стояв біля витоків європейської традиції, неслухняним спадкоємцем, бунтівним сином якої усвідомлював себе Гессе. Вергілій жив і творив у передчутті майбутньої християнської культури, а Гессе відчував себе чи не останнім учасником «роботи століть» задля «зняття християнства в культурі», – у багатозначному і багатозначущому сенсі, якого надав терміну Гегель. У такому (чи майже такому) ракурсі могла б бути прочитаною книга статей С.Аверінцева у переломному 1991 році, коли суспільство, щойно отримавши свободу, ще не звикло психологічно до відвертої розмови про віру й, ніби соромлячись такої розмови, надавало перевагу «невласне-прямій» розмові про головне, потребувало її «філологічного прикриття». Але до 1996 р., теж фатального і теж переломного, усі промови, навіть найсокровенніші, стали огидно-відвертими; іноді волієш закрити вуха, щоб не чути надокучливих проповідників – чи вітчизнолюблячого благочестя, чи ринкової етики, чи вільної поведінки... Та й багато хто нині віддасть перевагу здійсненню протилежної операції, переключаючи інтонації Аверінцева у «професорський» регістр, звести сенс його висловлювань до «власне філологічної» основи. Знову ж таки, є для цього усі обґрунтування. Вергілій задає стильовий алгоритм європейської поезії; навіть постромантична лірика, яка порвала з риторичною традицією, не може вирватись із поля «вергіліанського» тяжіння. Сірін та Нарікаці дають взірць вільної роботи у межах традиціоналістської поетики; Державін – останній з російських поетів, котрий причетний до цього надособистісного досвіду, й перший, хто відчуває необхідність говорити «людською мовою» про «людські» біль і радість. Жуковський, відходячи від риторики, відходить і від мовної конкретики, набуваючи стильову волю – втрачає історичну визначеність образу. Тяжкими зусиллями гуманітарної волі Іванов цю визначеність відновлює. В поезії Мандельштама сперечаються налаштованість «смиловика» та життя «блаженного, безмістовного слова». І так далі. На щастя, попередня збірка статей С.Аверінцева, яка видрукувана у тому самому видавництві («Риторика і витoki європейської літературної традиції») – поруч; її цілком можна використовувати як теоретичний ключ до філологічних «шрифтів» книги «Поети». Можна, але чи варто? Адже ця книга була написана не в контексті 1991-го, не в контексті 1996-го; вона загалом написана не ДЛЯ і навіть не ЧОМУ. Вона написана про КОГО. Не про праведників – а про поетів (хоча й вони бувають іноді праведниками, і майже завжди – мучениками). Не стільки про «побудову» віршів, скільки про любов до віршів (любов часом пристрасну, іноді – ревниву, як у деяких абзацах статті про Жуковського).

Олександр Архангельський